

ІСТОРІЯ КНИЖКОВИХ КОЛЕКЦІЙ ТА ЗІБРАНЬ

УДК 026:(477+430+71+73)УВАН](477-25)НБУВ
<https://doi.org/10.15407/rksu.29.108>

*Тетяна Дмитрівна Антонюк,
доктор історичних наук,
провідний науковий співробітник
відділу зарубіжної україніки Інституту книгознавства,
Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського
(Київ, Україна)
ORCID 0000-0002-6446-2795
e-mail: antoniuktd@nbuv.gov.ua*

БІБЛІОТЕКА УКРАЇНСЬКОЇ ВІЛЬНОЇ АКАДЕМІЇ НАУК: ІСТОРІЯ ТА СУЧАСНІСТЬ (ЗА ВИДАННЯМИ З ФОНДУ ВІДДІЛУ ЗАРУБІЖНОЇ УКРАЇНІКИ ІНСТИТУТУ КНИГОЗНАВСТВА НАЦІОНАЛЬНОЇ БІБЛІОТЕКИ УКРАЇНИ ІМЕНІ В. І. ВЕРНАДСЬКОГО)

Метою дослідження є висвітлення процесу становлення та діяльності бібліотеки Української вільної академії наук (УВАН) за документами, що зберігаються у фонді відділу зарубіжної україніки Інституту книгознавства Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського (ВЗУ ІК НБУВ). **Методологія дослідження** спирається на принципи історизму, науковості, системності. Оптимально літературу з фонду ВЗУ ІК НБУВ, присвячену історії та сьогоденню бібліотеки УВАН, вдалося відібрати завдяки застосуванню методів пошуку, аналі-

зу і синтезу, бібліографічного та документознавчого, які дали можливість з'ясувати відповідність змісту відібраної літератури обраній темі. **Наукова новизна** полягає в оприлюдненні літератури з фонду відділу зарубіжної україніки НБУВ, яка розкриває процес становлення та розвитку бібліотеки УВАН, що забезпечувала діяльність важливої наукової установи діаспори упродовж 75-ти років. **Висновки.** Бібліотека УВАН як основа наукових досліджень та важливий осередок історико-культурної спадщини українства у вільному світі була

заснована одночасно з Академією й формувалась як для потреб науковців установи, так і з метою повернення зібраних видань до вільної України. Бібліотека відіграла важливу роль у розвитку української науки і з часом перетворилася на своєрідний науково-інформаційний центр, доступний не лише українським, але й іноземним дослідникам, які спеціалізувалися на українознавчій тематиці. У наші дні тема бібліотеки УВАН ще недостатньо висвітлена та є маловідомою для широкого кола наукової спільноти. У перспективі УВАН у США пла-

нує реалізувати концепцію демократизації зарубіжної документації (архівної й бібліотечної), яка має на меті створення загальноукраїнських електронних архівного й бібліотечного інтернет-порталів, вільно доступних для користувачів, що прискорить інтегрування здобутків діаспори в материкову науку.

Ключові слова: відділ зарубіжної україніки Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського, Українська вільна академія наук, бібліотека Української вільної академії наук, еміграція.

Актуальність теми дослідження. У листопаді 2020 р. виповнилося 75 років від початку діяльності Української вільної академії наук, утвореної низкою українських науковців у листопаді 1945 р. у Німеччині (Авгсбург); у 1949 р. постала УВАН у Канаді, а в 1950 р. – у США. Упродовж трьох чвертей століття УВАН гідно репрезентує українську науку у світі, розробляє актуальні для українознавства та інших галузей знання наукові теми, розгортає значний видавничий напрям. Важливу роль в успішному функціонуванні УВАН у вільному світі відіграла її бібліотека, започаткована в перші місяці постановня установи, якій упродовж усієї її діяльності приділялася велика увага. Актуальність дослідження полягає в необхідності оприлюднення історії бібліотеки, визначення особливостей формування її фондів, з'ясування ролі керівників у поповненні цього важливого осередку історико-культурної спадщини, доступного не лише членам УВАН, але й усім науковцям західного, а від 1991 р. і східного світу.

Аналіз досліджень і публікацій. Українські науковці А. Атаманенко [4; 5; 6], Н. Гриньох [11], В. Євтух [13], Г. Клинова-Дацюк [15; 16], І. Опацький [22], М. Хімка [31; 6] та інші в останні десятиріччя приділили значну увагу різним аспектам діяльності УВАН у вільному світі. Упродовж другої половини ХХ та початку ХХІ ст. роботу Академії

висвітлювали й дослідники з діаспори, про що свідчать їхні численні студії. Це дійсні члени та працівники УВАН М. Антонович [1], О. Архімович [2; 3], В. Безушко [7], М. Ветухів [9], Л. Винар [10], Д. Дорошенко [12], І. Замша [14], Ю. Лавріненко [18], В. Міяковський [19], В. Омельченко [20; 21], Я. Рудницький [25; 26; 27; 7], Л. Соневицький [28; 29], С. Чалишів [33]. Електронні ресурси також містять чимало інформації про УВАН, зокрема публікації таких учених, як С. Білокінь, Л. Корсун, М. Чадюк та ін. [8; 17; 30; 32]. Проте в усіх цих дослідженнях тема бібліотеки УВАН актуалізована недостатньо.

Мега цієї публікації полягає у висвітленні процесу становлення бібліотеки УВАН, визначенні її ролі в забезпеченні успішної діяльності установи, оприлюдненні інформації про цей важливий осередок української історико-культурної спадщини.

Виклад основного матеріалу. Бібліотеку УВАН прийнято розглядати науковцями в контексті музею-архіву УВАН, що, безперечно, має свою логіку, але, на нашу думку, не виокремлює чітко предмет дослідження та не надає читачеві можливості отримати цілісне уявлення про цей підрозділ УВАН. Наявна у фонді ВЗУ література про УВАН засвідчує, що у структурі установи завжди функціонувала бібліотека. Видання УВАН у Німеччині, Канаді та США з фонду ВЗУ, праці дослідників історії УВАН дають підстави констатувати, що бібліотека УВАН як структурний підрозділ Академії існувала від 1946 р. (за деякими даними, з грудня 1945 р.) і є потужним осередком наукової думки українства ХХ – початку ХХІ ст. Її засновником став відомий український учений Володимир Міяковський, про що знаходимо відомості в М. Антоновича та інших дослідників. «Наприкінці 1945 року В. Міяковський заснував при УВАН Архів-Музей і Бібліотеку, які завдяки його вкладові праці швидко розрослися та існують дотепер як найкращі установи такого роду поза межами України» [1, с. 75–76]. Одним із головних джерел комплектування бібліотеки протягом певного часу був т. зв. обов'язковий примірник [8; 26, с. 24].

Василь Омельченко, доктор, секретар історичної секції УВАН у США (від 1961 р.), у своїй статті повідомляє, що «у грудні 1946 р. для обслуговування груп УВАН в м. Авгсбурзі закладено Центральну науко-

ву бібліотеку. Перший внесок зробив Культурно-Освітній відділ табору Сомме-Казерне, який відпустив певну суму грошей на придбання книг. У місцевих книгарнях закуплено було книжки з археології, історії, мистецтва, історії промисловості та духовної культури, історії літератури, фольклору та періодику. Група Передісторії та ранньої історії звернулася до своїх членів листом, в якому сповіщала про започаткування наукової бібліотеки УВАН і прохала допомогти цій справі. Крім того, було заявлено, що центральна бібліотека складатиме централізований каталог на всі фахові книжки, що були власністю окремих членів. Перший список книжок з бібліотеки д-ра Л. Чикаленка розіслано разом зі списком придбаних книжок. Книжками як з бібліотеки УВАН, так і з приватних бібліотек членів могли користуватися члени груп і поза Авгсбургом» [20, с. 89–90].

Ярослав Рудницький свідчить, що книги до бібліотеки почали збирати в 1945 році. Центральна наукова бібліотека УВАН звернулася із проханням-закликом до своїх членів та до громадянства надсилати книжки на адресу установи. На підставі розпорядження Центрального Представництва Української Еміграції (ЦПУЕ) і доручення о. Апостольського Візитатора Український музей-архів також у цей же час збирає 7 обов'язкових примірників усіх без винятку нових видань і перевидань, що виходять на еміграції: циклостильових, фотографічних і друкованих, а саме: газет, журналів, книжок, підручників, календарів, ікон, портретів, афіш, листівок, візитівок, бланкетів тощо. Це були початки, тяжкі початки, але працею відданих людей, таких як проф. Володимир Міяковський, бібліотека і архів УВАН стали пріоритетом на еміграції. Енергійну працю В. Міяковського з формування музею-архіву та бібліотеки УВАН засвідчує також відомий вітчизняний історик Сергій Білокінь [26, с. 24; 8].

Сучасна українська дослідниця Галина Клинова-Дацюк звертає увагу на структуру УВАН в Європі та на такі її підрозділи, як «центральна наукова бібліотека, музей-архів і товариство охорони пам'яток на чужині», а також зазначає, що наукова бібліотека, заснована у грудні 1945 р., одразу зіткнулася з фінансовими проблемами. <...> У зв'язку з розпорошеністю українських учених по різних таборах Ді-Пі, селax і

містах Німеччини центральна наукова бібліотека не могла забезпечити їх відповідною літературою. Вихід із цієї ситуації було знайдено самими науковцями, які позичали один іншому необхідну літературу з власних бібліотек. Зокрема, відомий пізніше орієталіст О. Прицак у листах до О. Оглоблина звертався з проханням надіслати 9-й та 10-й томи «Історії України-Руси» М. Грушевського, необхідні йому для написання статті «Взаємини Б. Хмельницького з Кримом та Туреччиною». Так само Б. Крупницький, з метою ознайомлення зі змістом статей четвертого числа часопису «Рід та Знамено», просив О. Оглоблина надати йому це видання [16, с. 58].

Бібліотека УВАН у Німеччині постала одночасно з музеєм-архівом УВАН імені Дм. Антоновича, який 10 жовтня 1945 р. було засновано як правонаступника Музею визвольної боротьби України¹. Це відбулося на підставі мандату, виданого 12 квітня 1945 р. тодішнім головою товариства Музею визвольної боротьби України Володимиром Бірчаком. Музей визвольної боротьби діяв від 1925 до 1948 рр. у Празі, від 1945 р. мав назву Музей України і всі свої фонди заповідав музею-архіву УВАН. Проте фонди, що призначалися для новодекларованого музею-архіву УВАН, були захоплені радянськими службами, які після Другої світової війни фактично окупували Чехословаччину. Це засвідчують хранителька фондів музею-архіву імені Д. Антоновича Тамара Скрипка [32] та нинішній бібліотекар УВАН у США Людмила Шпильова: «Українська Вільна Академія Наук (УВАН) заснована українськими вченими-ентузіастами в Німеччині восени 1945 р. <...> У 1947–1948 рр. частина УВАН переїхала до Канади, а частина знайшла притулок у Нью-Йорку, США, 1950 р.» [34].

З постановою УВАН у Канаді та США виникають і бібліотеки цих осередків. У структурі Академії в Канаді (1949 р.) серед інших складових інституцій, таких, як «Інститут слов'янознавства, Комісія назвознавства, Інститут українознавства, Комісія бібліографії УВАН, знаходилася Бібліотека УВАН і Архів» [3, с. 11–12].

Ярослав Розумний, президент УВАН у Канаді в 1978–1991 рр., автор дослідження «Українська Вільна Академія наук у Канаді: продовження

¹ З ініціативи В. Міяковського музей-архів у 1966 р. названо ім'ям засновника і директора першого музею на еміграції проф. Д. В. Антоновича.

ідеї вільної науки» (Вінніпег: УВАН у Канаді, 2013. 286 с.), вважає, що 1954 рік був початком самостійної діяльності УВАН у Канаді (УВАНК), «бо, в силу державних законів тих країн, відділи УВАН, в яких вони діяли, оформились у самостійні інституції і в тому характері вели свою науково-дослідну працю. У цей час УВАНК начислювала 34 члени, зосереджувалась на дослідній діяльності і пошуках фондів для існування і праці. Щоб ці заходи увінчалися бажаним успіхом, члени Академії посилили свою активну участь в культурних імпрезах головних крайових організацій української діаспори в Канаді (напр. Конгресу Українців Канади і згодом Світового Конгресу Вільних Українців). Ярослав Рудницький як Президент УВАНК і професор Манітобського Університету шукав і знаходив зв'язки з науковими інституціями Канади й інших країн, беручи участь у їхніх конференціях і даруючи при тому видання Академії їхнім бібліотекам». Це підтверджує і Дмитро Штогрин у своїй статті, присвяченій Я. Розумному і його праці [24; 35, с. 32–33].

Бібліотека УВАНК поповнювалася передусім виданнями самої Академії, зокрема серіями з шевченкознавства, включно з 4-томною працею Л. Білецького «Кобзар Тараса Шевченка», та близько півсотнею видань окремих авторів, включно з 8-ма томами збірки праць М. Марунчака з історії українців у Канаді, доповідями запрошених доповідачів та окремими їхніми виступами на більшості конференцій (українською та англійською мовами), виданими в 15 збірниках, деякими випусками монографічного характеру предметних серій. Серед цих серійних видань УВАНК – «Slavistica» (розпочалася в 1948 р.), «Onomastica», «Ukrainica Canadiana», «Ukrainica Occidentalia і Заходознавство», «Заходознавство», «Література і Українські вчені», а також періодичні видання «Бюлетень» і «Бюлетень Гуманістичного Відділу» [35, с. 33–34].

Я. Рудницький у своїй праці «Українські бібліотеки в Канаді» (2 вид., пош. Вінніпег: Українська Вільна Академія Наук, 1954. 47 с.) повідомляє, що «Бібліотека Української Вільної Академії Наук (УВАН) у Вінніпегу сягає початками 1949 р. й пов'язана з матеріалами й книгами, пересланими з Авґсбурга, з Центральної Бібліотеки УВАН у Німеччині, що їх почато збирати в 1945 р. Всіх книжок понад 1000 томів. Є тут деякі рідкісні видання, наприклад “Рочнік Волинські” (3 перші томи), “Записки Наукового Товариства ім. Шевченка”, “Історія України-Руси”

114 Михайла Грушевського (тт. 1–3 й 5–7), “Літопис Бойківщини” й багато ін. Є комплект видань УВАН. Бібліотека поповнюється головно з обміну – за видання УВАН з такими інституціями, як Єльський університет, Нью-Йоркська Публічна бібліотека, Конгресова бібліотека у Вашингтоні й ін. У Бібліотеці УВАН у Канаді міститься “Архів української преси” з великою кількістю української періодики (близько 100 назв) починаючи з 1949 р. Книгозбірня скаталогізована на карточках. Доступна тільки для наукових працівників. Бібліотекар – пані Катерина Антонович» [26, с. 24–25; 27, с. 157].

За свідченням Я. Рудницького, «у Канаді українська спільнота станом на 1954 р. не створила чогось у роді “Центральної українсько-канадської бібліотеки”, тобто загальноукраїнської публічної книгозбірні з окремим будинком, читальнями, науково-дослідними відділами тощо. У липні 1953 р. 4-й Конгрес Українців Канади схвалив резолюцію Культурно-освітньої комісії в справі створення українсько-канадської центральної бібліотеки» [26, с. 8]. Я. Рудницький як перший крок до створення такої бібліотеки подає опис наявних українсько-канадських книжних колекцій, зазначає, що «в Канаді дуже мало окремих українських бібліотек – книгозбірень типу “Публічних Бібліотек”, “Провінційних Книгозбірень” чи “Університетських Бібліотек”. Тому українські книжкові колекції в цій країні треба розглядати як складову частину церковних чи світських організацій або врешті як приватні книгозбори поодиноких громадян. Відповідно можна говорити про такі основні категорії українських книгозбірень в Канаді: 1) церковні книгозбори; 2) бібліотеки світських організацій та установ; 3) приватні колекції» [27, с. 153–160].

Із проголошенням незалежності України УВАН розпочала передавати в материкові книгозбірні документи, зібрані упродовж другої половини ХХ ст. Так, колекція Української вільної академії наук у Канаді надійшла до Наукової бібліотеки Національного університету «Києво-Могилянська академія» (НаУКМА) в 1996 р. Вона нараховує 1440 видань УВАН 40–70-х років ХХ ст., зокрема видання основних серій: «Slavistica», «Onomastica», «Література», «Літопис УВАН», «Українські вчені», бібліографічні щорічники «Ukrainica Canadiana». На підставі спільної угоди між НаУКМА та Президентом УВАН у Канаді п. Ми-

хайлом Тарнавецьким Наукова бібліотека НаУКМА розповсюдила дублетні видання серед бібліотек та наукових інституцій України (всього видання надійшли до 150 бібліотек України, в т. ч. і до НБУВ). Станом на 1.01.2021 колекція нараховує 1441 примірник. Вона повністю представлена в електронному каталозі [23].

УВАН у США складалася з 7 відділів, 20 секцій і комісій, а «поза відділами працювали: Інститут Шевченкознавства, Мистецька кураторія, Бібліотека ім. В. Міяковського <...> та Архів імені Дм. Антоновича <...>» [3, с. 12].

Бібліотека УВАН у США виникла в 1950 р. одночасно з постановням Академії в цій країні. При УВАН у США було започатковано Центр української документації – бібліотеку ім. В. Міяковського (50 000 одиниць зберігання) та архів ім. Д. Антоновича (сотні тисяч одиниць зберігання з різних періодів історії України). Їх організатором і директором ще в Авгсбурзі був Володимир Міяковський, пізніше – Василь Омельченко. Сьогодні Центр української документації УВАН у США очолює Людмила Шпильова [30].

Іван Замша, секретар Управи УВАН у США від 1965 р., керівник фінансового відділу, зазначав, що «Музей-Архів і Бібліотека УВАН у США розпочали збирати матеріали в Америці ще в 1948 р., уже в 1961 р. кількістю, комплектністю і важливістю зібраних матеріалів являли собою дослідну лабораторію з україністики, якою користувались і користуються українські, американські вчені та інших національностей, а також і члени фундації Академії» [14, с. 25]. Слід зазначити, що члени Фундації своєю безпосередньою участю у збиранні матеріалів та пожертв активно сприяли розбудові музею-архіву. Багато громадян, розуміючи вагу і значення музею-архіву і бібліотеки для розвитку української вільної науки, намагалися допомогти в цій праці. І. Замша з вдячністю згадує чимало українських видавництв та багатьох видавців, що регулярно надсилали свої видання.

Уже станом на 1961 р. кількість зібраного матеріалу обраховувалася десятками тисяч, він старанно реєструвався і систематизувався. Але, не маючи належного приміщення, розгорнути ці матеріали для ширшої науково-дослідної роботи було неможливо. На видання «Анналів»

Академія мала підтримку в перше десятиліття діяльності від американського суспільства – Фондації Форда. Проте, крім «Анналів», Академія потребувала засобів на приміщення для організаційної та наукової роботи й для музею-архіву і бібліотеки, на проведення наукових конференцій, засідань та з'їздів, на видання праць українською мовою, як, наприклад: «Річники Шевченка», «Збірники», «Річники Української Бібліографії», «Бюлетені Академії», на організацію зустрічей і зв'язків з ученими з різних країн світу, на роботу музею-архіву і бібліотеки тощо. Єдиним джерелом для покриття витрат, пов'язаних із зазначеною працею, були внески і пожертви членів фундації УВАН у США та прихильників української вільної науки [14, с. 25–26].

Від 1961 р. бібліотека розміщується у придбаному УВАН у США будинку поряд з архівом ім. Дм. Антоновича, канцелярією Академії, залом для наукових конференцій, засідань та мистецьких виставок [20, с. 91]. 1962 року музей-архів та бібліотека розташувалися на двох поверхах цього будинку. С. Білокінь зазначає: «Інформації, що їх ледве не в кожному числі “Бюлетеню УВАН” подавали Музей-Архів і Бібліотека УВАН у США про свою роботу, дають доволі повне уявлення про інші джерела надходжень і головні їхні категорії. Так, уже в Америці окремі установи (Американський комітет, Американська рада обслуги національностей, видавництво “Пролог”) та – особливо ретельно – окремі особи систематично передавали використану пресу (Л. Биковський, Н. Григор'їв, Л. Дражевська, П. Красноніс, В. Приходько, Я. Чиж, А. Шавлач, В. Шугаєвський). Передали до Академії на зберігання значну кількість періодики окремі редакції. Так, редакція “Свободи” подарувала велику колекцію періодичних видань, зокрема багато окремих чисел “Діла” за 30-ті роки, редакція “Українського голосу” – свої давніше видані книжки, а редакція “Жіночого світу” (Вінніпег) – повний комплект свого журналу. Бібліотека Симона Петлюри в Парижі надіслала до Нью-Йорку комплект “Тризуба” за 1925–40 роки. <...> довоєнні циклоstileві видання різних українських організацій у Чехословаччині (Г. Скегар), женеvські українські видання 1920-х років (Є. Бачинський), комплект газети “Єдність” з Австралії (Ч. Міщук), <...> оригінальні мапи України (1665) Бопляна (С. Демидчук), нелегальні львівські та празькі видання (очевидно,

довоєнні; Яр. Чиж), комплект видань УПЦ в США (Архієпископ Мстислав), бібліотека Н. Григор'їва (4730 прим.; Н. Григор'єва, удова), архів композитора А. Печеніги-Углицького (удова), повний комплект видань видавництва "Говерля" за 1952–55 роки, <...>, три пакунки з листівками та різними друками (В. Трембіцький), збірка українських періодичних видань 1917–55 років Миколи Цеглинського (удова), <...>, колекція видань з Бразилії (І. Максимчук), спогади Максима Славінського (Т. Олесюк), рукописи Софії Тобілевич (П. Постолук), опрацьований комплект "Оси" з Ріміні (О. Рабій-Карпинська), <...>, рукописи, листування й бібліотека Євгена Маланюка (283 од.), мемуари Я. Христича, машинописи праць Дмитра Солов'я» [8].

Бібліотека – архів – музей ім. Дмитра Антоновича під керівництвом проф. В. Міяковського працювали над збиранням, систематизацією і збереженням друкованих видань, рукописних пам'яток і мистецьких творів. До 1967 р. бібліотекою – архівом – музеєм було зібрано понад 200 тисяч одиниць зберігання. Колекція періодичних видань УВАН за своїм складом вважалась і донині вважається унікальною [3, с. 12].

Навколо своїх відділів, секцій, комісій, кабінетів та бібліотеки й архіву УВАН у США об'єднувала в 1993 р. 109 дійсних членів, 130 членів-кореспондентів та наукових співробітників – учених старшої, середньої і молодшої, вихованої вже в Америці, генерацій та учених інших національностей. На той час діяли дві філії УВАН – одна у Філадельфії, друга у Вашингтоні, а дві – в Денвері та Детройті – внаслідок від'їзду членів до Нью-Йорка, а також через смерть окремих членів уже перестали існувати. Центр наукової документації – бібліотека ім. В. Міяковського, яка нараховувала в 1993 р. 55 тис. одиниць, та архів ім. Дм. Антоновича, що складав сотні тисяч рідкісних рукописних матеріалів і документів з різних періодів історії України – обслуговував усіх науковців, без винятку, які зверталися до установи [20, с. 93, 96].

Директор Центру української документації УВАН у США в 1972–2001 рр. Василь Омельченко повідомляє, що «Фонди Бібліотеки УВАН у США діляться на три основні групи: 1) книжки, видані до 1945 року, 2) книжки, видані на еміграції (1945–1949 рр.) та 3) книжки, що появилися друком після 1950 р. і до нашого часу» [20, с. 97]. Ще за керівництва

В. Омельченка бібліотека й архів УВАН у США поповнилися такими збірками: «інж. Лева Биковського – книжки, цінні періодичні видання, що виходять в Польщі українською мовою, та різні архівні матеріали; проф. Миколи Зайцева – бібліотека з ділянки точних наук українською та чужими мовами; полк. Володимира Кедровського – велика колекція рідкісних і цінних книжкових видань, журналів, брошур і інших друкованих матеріалів, що віддзеркалюють громадсько-політичний рух кінця XIX і XX ст., матеріали українською та іншими мовами; маєстра Володимира Кивелюка – колекція власних картин, авторські рукописи з археології та стародавнього українського мистецтва, бібліотека – переважно з книжок та періодичних видань з ділянки археології та допоміжних наук; інж. Мирона Маланюка – книжки та архівні матеріали; проф. Бориса Мартоса – персональний архів та книжки і періодичні видання, переважно друковані в XX ст.; проф. Андрія Москаленка – цінна бібліотека до історії України XX ст. та персональний архівний матеріал; м-ра Олександра Пашка – цінна бібліотека з різних галузей знання, українською та англійською мовами; проф. Кіндрата Плохого – велика бібліотека, особливо багата матеріалами до історії Кубанщини, та архівний матеріал; проф. Наталії Полонської-Василенко – машинописи її наукових праць та листування; інж. Степана Процюка – цінна бібліотека; Миколи Скрипника – рукописні й друковані матеріали церковної музики; проф. Андрія та Любини Терещенко – збірка цінних книжок до «Шевченкіани», фото-матеріали, рукописи та персональний архів; проф. Василя Чапленка – персональний архів, фахово підібрані книжки з української літератури та мовознавства, власні твори та рецензії; о. д-ра Юрія Шумовського – цінна колекція наукових книжкових і періодичних видань з археології та етнології – українською та чужими мовами, вирізки з періодичної преси» [20, с. 97].

Як зазначає В. Омельченко, окрім цих згаданих колекцій бібліотека та архів Академії отримали ще багато інших дрібніших збірок та архівних матеріалів. «Окремо треба згадати цінну колекцію періодичних видань. Працівники Бібліотеки опрацювали список періодики в Бібліотеці Академії до 1945 року, що охоплює 641 періодичне видання. Цей список опубліковано в «Анналах», т. 16, 1985. Велика заслуга в праці над періодикою належить пані Дімі Комілевській. Крім цієї позачергової роботи,

щодня проводиться реєстрація нових поступлень до Бібліотеки та їх каталогізація. Бібліотека обслуговує читачів і підшукує потрібну літературу, а також робить ксерокс-копії. Цією роботою керує мгр. Галина Єфремова. В плані завести, попри існуючий український каталог, рівнобіжний англomовний, чи транслітерований латинкою та впорядкувати багатющий матеріал, що зветься “Personalialia”» [20, с. 98].

Книжками з бібліотеки, архівними матеріалами та фотографіями, зібраними в Академії, користуються не тільки відвідувачі, але й її працівники для влаштування виставок як у залі Академії, так і поза нею. Виставки слугують ілюстративним матеріалом для доповідей або присвячуються ювілеям. Ініціатором і організатором цих цінних виставок є пані Оксана Радиш² [20, с. 99].

Бібліотека УВАН у США упродовж 1951–2021 рр. комплектувалася виданнями Академії, зокрема 33 випусками англomовного видання «Аннали», україномовними періодичними виданнями «Бюлетень УВАН» (22 випуски) та «Новини з Академії» (44 випуски, продовжуються до цього часу). У 1951–2018 рр. було надруковано 247 видань, за останні 29 років третину – спільно з науковими інституціями України. Серед них – унікальні, наприклад, «Ukrainian Historiography 1917–1956» О. Оглоблина, «Історія української літератури» Д. Чижевського, «Катедра св. Софії в Києві» О. Повстенка, «Леся Українка. Хроніка життя і творчості» О. Косач-Кривинюк, «Самі про себе. Автобіографії видатних українців» за редакцією Ю. Луцького та багато інших. Видано цілу низку художніх творів письменників, які були заборонені в радянській Україні: В. Підмогильного, Т. Осьмачки, У. Самчука та інших³. У бібліотеці зібрано велику кількість літератури про Голодомор в Україні 1932–1933 рр., зокрема книгу-меморіал «Голод 1933» авторів Лідії Коваленко та Володимира Маняка, журнал «Жіноча доля» за 1933 р., газету «За Україну» за жовтень 1933 р. Ці видання висвітлюють події голодної смерті в Україні [30].

² Донька В. В. Міяковського Оксана Міяковська-Радиш була постійною завідувачкою канцелярії Академії у США, працювала на громадських засадах. Померла 5 квітня 2020 р.

³ Див.: Видання Української Вільної Академії Наук у США (1951–2018). URL: <https://uvan.org/publications/publications-1951-2009/>

У бібліотеці УВАН у США зберігається чимало колекцій, що презентують видання про окремі регіони України. Зокрема, колекція «Podolica» УВАН у США, яку вперше проаналізувала нинішній бібліотекар Академії Л. М. Шпильова. Так, вона зазначає: «Сьогодні бібліотека ім. В. В. Міяковського Української Вільної Академії Наук у Нью-Йорку налічує близько 70 тис. одиниць зберігання. Її унікальність полягає в тому, що тут зібрана *Ucrainica*, яка виходила як на території колишніх Російської імперії та СРСР, так і у вільному світі. У фонді бібліотеки є чимало книг, журналів та газет, виданих у різні часи на території Поділля, видань, повністю або частково присвячених подільській тематиці, та статей про Поділля, що друкувалися в періодиці та неперіодичних збірниках» [34].

Зберігається багато видань, що виходили в різні роки за межами України. Зокрема, видавництво «Брама Софії» (Авгсбург, Німеччина) в 1946 р. видало дві книжки Петра Павловича (псевдонім Аполлона Трембовецького) – «Поділля: історичні пам'ятки» та «Слідами Михайла Коцюбинського». У фондах бібліотеки є друквані праці подолянсько-етнографів Степана Килимника та Олекси Воропая, істориків Домета Оляччина, Михайла Карачківського, Яна Токаржевського-Карашевича, істориків церкви Митрофана Явдася та Демида Бурка, мовознавця Пантелеймона Коваліва, мистецтвознавця Володимира Січинського, літературознавця Григорія Костюка та ін. Найвні видання зі спеціальних історичних дисциплін – геральдики, вексилології та генеалогії, значний внесок у розвиток яких зробили подоляни Микола Битинський та Роман-Оріон Климкевич.

Досить велику за обсягом частину поділлєзнавчої колекції УВАН становить мемуаристика. Л. Шпильова наводить приклади таких видань: чотиритомник спогадів українського громадсько-політичного діяча, письменника, публіциста і науковця Олександера Лотоцького «Сторінки минулого» (видані Українським Науковим Інститутом у Варшаві 1932–1934 рр.); книжечка спогадів Д. Кетроса (Микити Косаківського) «Так творилося українське військо» (Лондон: Об'єднання бувших вояків українців у Великій Британії, 1958. 64 с.), присвячена подіям 1917–1919 рр. на території Ямпільського р-ну; його ж спогади про діяльність ОУН («З недавнього минулого». Лондон: Наше слово, 1965. 18 с.

(циклостиль); спомини Василя Гарби (Гарбера) «На золотій ниві Поділля» (Кліфтон, США, 1970) та його ж «На розпутьях» (Нью-Йорк, 1976); Віктора Приходька «Під сонцем Поділля» (вид. 3-тє, Мюнхен, 1948), Л. Биковського «Бібліотека Кам'янець-Подільського державного українського університету» (Нью-Йорк–Вінніпег, 1949), його ж «Книгарні – бібліотеки – академія» (Мюнхен–Денвер, 1971), Костя Туркала «Спогади» (Нью-Йорк: накладом автора, 1978. 133 с.), його ж спогади під красномовною назвою «Тортури: автобіографія за большевицьких часів» вийшли друком у Нью-Йорку у видавництві «Наша Батьківщина» 1963 р. Зберігається також багато художніх творів письменників-подолян: Галини Журби, Леоніда Мосендза, Юрія Клена, Аркадія Любченка, Олекси Гай-Головка, Трохима Пасічника та багато ін. [34]. Велика частина видань із подільської колекції бібліотеки УВАН у США, проаналізованих Л. Шпильовою, наявна у фонді відділу зарубіжної україніки НБУВ.

УВАН у США підтримала ініційовану в 2017–2018 рр. Фондом кафедр українознавства (голова – Богдан Витвицький, виконавчий директор – Роман Процик) концепцію демократизації зарубіжної архівістики, поглиблення й удосконалення якої має на меті створення загальноукраїнського електронного архівного інтернет-порталу. Президент УВАН Альберт Кіпа вважає: «за сприяння і фінансової підтримки оцифрування фондів архіву і бібліотеки УВАН у США стане реальністю. У перспективі матеріали УВАН будуть збережені у цифровій версії та доступні широкому колу дослідників» [32].

Висновки. Отже, бібліотека УВАН існує як її структурний підрозділ з моменту виникнення Академії в Німеччині в 1945 р. і є цінним осередком наукової думки українства ХХ – початку ХХІ ст. Створена В. Міяковським бібліотека УВАН у США його імені була й залишається однією з найкращих краєзнавчих книгозбірень у діаспорі, зберігає й дотепер унікальні фонди видань у кількості 70 тис. назв. Документи, зібрані в бібліотеці УВАН у США, мають велике значення для ознайомлення світової наукової спільноти з українознавчою проблематикою, що була, за словами академіка Юрія Шевельова, «вільною від емоційного погляду чи політичної агітації». Найголовніші наукові бібліотеки й університети світу тісно співпрацювали з бібліотекою УВАН у США,

передплачували видання Академії. Здійснювався книгообмін між бібліотекою УВАН у США й іншими бібліотеками діаспори та світу. Діяльність УВАН та її бібліотеки певною мірою стримували фальшування та перекручення, які мали місце в радянському українознавстві або ж сприяли появі в Україні видань, що не завжди подобалися тодішній владі. Зі здобуттям Україною незалежності УВАН передала частину цінних документів (архівних і бібліотечних) до українських наукових і освітніх архівів, бібліотек та музеїв, а Фондом кафедр українознавства ініційовано довгоочікувану концепцію демократизації зарубіжної документації, що передбачає створення загальноукраїнського електронного архівного і бібліотечного інтернет-порталу, який прискорить інтегрування здобутків діаспори в материкову науку.

Список використаних джерел

1. Антонович М. 50-річчя Української Вільної Академії Наук // Український історик. 1995. № 1–4 (124–127). С. 73–81.
2. Архімович О. Підсумки діяльності Української Вільної Академії Наук в 1967/8 академічному році. Нью-Йорк : [б. в.], 1969. 10 с.
3. Архімович О. Українська Вільна Академія Наук в її історичному розвитку. Ювілейне видання. Присвячене двадцятиліттю діяльності 1945–1965. Нью-Йорк : Українська вільна академія наук, 1967. С. 8–14.
4. Атаманенко А. «Бюлетень» Української Вільної Академії Наук 1946–1947 рр. як джерело до вивчення діяльності УВАН у Німеччині // Вісті УВАН. Нью-Йорк, 2004. Ч. 3. С. 31–45.
5. Атаманенко А. Літопис Української Вільної Академії Наук про наукові установи // Український історик. 2001. Рік XXXVIII. Ч. 1–4 (148–151). С. 179–194.
6. Атаманенко А., Хімка М. Літопис Української Вільної Академії Наук (1946–1948) // Українська періодика і сучасність. Вип. 9. Львів, 2005. С. 188–194.
7. Безушко В., Рудницький Я. Видання УВАН у першому десятилітті: 1945–1955 // Літопис УВАН, ч. 13. Вінніпег, 1955. 22 с.
8. Білокін С. Володимир Міяковський (1888–1972). Еміграція. Сергій Білокін. Персональний сайт історика України. Київ, 2019. URL: <https://www.s-bilokin.name/Personalia/Mijakovskij/Emigration.html> (дата звернення: 10.06.21).

9. Ветухів М. Дмитро Дорошенко – перший президент Української Вільної Академії Наук. Науковий збірник І. Нью-Йорк : Українська Вільна Академія Наук у США, 1952. С. 7–8.
10. Винар Л. Відродження українського наукового життя після Другої світової війни: 1945–1952 // Наукові записки Національного університету «Острозька академія»: Історичні науки. 2007. Вип. 9. С. 60–71.
11. Гриньох Н. Діяльність українських науково-історичних установ у Канаді в 50–80-і рр. ХХ ст. // Наукові записки Національного університету «Острозька академія»: Історичні науки. 2007. Вип. 9. С. 129–138.
12. Дорошенко Д. Розвиток української науки під прапором Шевченка. Вінніпег : Накладом Української вільної академії наук, 1949. 12 с.
13. Євтух В. Українська вільна академія наук. Київ, 2016. URL: http://resource.history.org.ua/cgi-bin/eiu/history.exe?&I21DBN=EIU&P21DBN=EIU&S21STN=1&S21REF=10&S21FMT=eiu_all&C21COM=S&S21CNR=20&S21P01=0&S21P02=0&S21P03=TRN=&S21COLORTERMS=0&S21STR=Ukrainska_vilna (дата звернення: 18.06.2021).
14. Замша І. Фундація Української вільної Академії наук у США. Десятиліття Української Вільної Академії наук у США. 1950–1960. Нью-Йорк, 1961. С. 24–26.
15. Клинова-Дацюк Г. Історичні дослідження в Українській вільній академії наук у Німеччині Ді-Пі періоду (1945–1952 рр.) // Наукові записки Національного університету «Острозька академія»: Історичні науки. 2015. Вип. 23. С. 97–102.
16. Клинова-Дацюк Г. Українська вільна академія наук у Німеччині: виникнення та розвиток установи в 1945–1952 рр. // Наукові праці історичного факультету Запорізького національного університету. 2019. Вип. 52. Том 2. С. 55–61.
17. Корсун Л. Українська вільна академія наук (УВАН) у США відзначає 60-річчя свого заснування // Час і події. 2011. № 23. 06/08/2011. URL: <https://www.chasipodii.net/article/8500> (дата звернення: 11.06.21).
18. Лавріненко Ю. УВАН у Шевченківські роковини 1961–1964 років / Ювілейне видання. Присвячене двадцятиліттю діяльності 1945–1965. Нью-Йорк : Українська вільна академія наук, 1967. С. 28–30.
19. Міяковський В., Волошина О., Іванівська Т. Музей-Архів ім. Дм. Антоновича Української вільної академії наук / Ювілейне видання. Присвячене двадцятиліттю діяльності 1945–1965. Нью-Йорк : Українська вільна академія наук, 1967. С. 50–58.

20. Омельченко В. Українська Вільна Академія Наук у Німеччині та Українська Вільна Академія Наук у США (1945–1988) / 125 років київської української академічної традиції 1861–1986 : збірник / ред. Марко Антонович. Нью-Йорк: Українська вільна академія наук у Сполучених штатах Америки, 1993. С. 84–100.
21. Омельченко В. Історична секція УВАН / Ювілейне видання. Присвячене двадцятиліттю діяльності 1945–1965. Нью-Йорк : Українська вільна академія наук, 1967. С. 31–32.
22. Опацький І. Еміграційний період діяльності Петра Курінного // Емінак. 2018. № 2 (22). Том 2. С. 65–71. URL: <http://dspace.udpu.edu.ua/xmlui/handle/6789/8826?show=fullM> (дата звернення: 13.06.21).
23. Особові колекції. Українська Вільна Академія наук у Канаді. Київ, 2021. URL: <https://library.ukma.edu.ua/kolektsii/kolektsii/312-ukrainskoi-vilnoi-akademii-nauk-u-kanadi> (дата звернення: 13.06.21).
24. Розумний Я. Українська Вільна Академія наук у Канаді: продовження ідеї вільної науки. Вінніпег : Українська Вільна Академія Наук (УВАН) у Канаді, 2013. 286 с.
25. Рудницький Я. Видавнича діяльність УВАН 1945–1955 // Літопис УВАН, ч. 13. Вінніпег : Накладом УВАН, 1955. 22 с.
26. Рудницький Я. Українські бібліотеки в Канаді. 2 вид., пош. Вінніпег: Українська Вільна Академія Наук, 1954. 47 с.
27. Рудницький Я. Українські книгозбірні в Канаді // Науковий збірник П. Нью-Йорк : Українська Вільна Академія Наук у США, 1953. С. 153–160.
28. Соневицький Л. УВАН у США й українська історична наука / Десятиліття Української Вільної Академії наук у США. 1950–1960. Нью-Йорк, 1961. С. 14–17.
29. Соневицький Л. Бібліотека українознавства в англійській мові (З приводу 15-річчя появи «Анналів» УВАН у США) / Ювілейне видання. Присвячене двадцятиліттю діяльності 1945–1965. Нью-Йорк : Українська вільна академія наук, 1967. С. 20–24.
30. Українська Вільна Академія Наук (УВАН) у США відзначає 60-річчя свого заснування. 2011. URL: <http://newzz.in.ua/ob/1148869062-ukrayinska-vilna-akademiya-nauk-uvan-u-ssha-vidznachaye-60-richchya-svogo-zasnuvannya.html> (дата звернення: 13.06.21).
31. Хімка М. «Літопис Української Вільної Академії Наук» як джерело до історії української науки // Наукові записки Національного університету «Острозька академія»: Історичні науки. 2006. Вип. 6. С. 34–41.

32. Чадюк М. Тамара Скрипка: Пам'ять, що долає океани й час // Історична правда. 2020, 26 квітня. URL: <https://gozmoiva.wordpress.com/2020/04/26/tamara-skrupka/> (дата звернення: 07.06.21).
33. Чалишів С. Слово члена Фондації УВАН / Десятиліття Української Вільної Академії наук у США. 1950–1960. Нью-Йорк, 1961. С. 27–28.
34. Шпильова Л. М. «Podolica» Української Вільної Академії Наук у США // III Міжнародна науково-практична конференція «Роль краєзнавства в соціально-економічному і культурному розвитку регіону», м. Вінниця, 10–12 жовтня 2012 р. URL: <https://library.vn.ua/Konf2012/proceeding.html> (дата звернення: 07.06.21).
35. Штогрин Д. Ярослав Розумний і його історія УВАН у Канаді // Універсум. 1919. № 1–2. С. 32–34.

Tetiana Antoniuk,

Doctor of Historical Sciences (Dr. Habil. in History), Associate Professor,

Leading Researcher of Department of Foreign Ukrainika

of Institute of Book Studies.

Vernadsky National Library of Ukraine

(Kyiv, Ukraine)

ORCID 0000-0002-6446-2795

e-mail: antoniuktd@nbuv.gov.ua

**Library of Ukrainian Free Academy of Sciences: history and current state
(According to publications from fond of Foreign Ukrainika
of Institute of Book Studies of V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine)**

The purpose of the study is to cover the process of formation and operation of the Library of the Ukrainian Free Academy of Sciences (UFAS) according to the documents, stored in the fond of the Department of Foreign Ukrainika of Institute of Book Studies of the V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine (DFU IB NLUV). **The research methodology** is based on the principles of historicism, scientificity, systematics. Optimally, the literature from the fond of the DFU IB NLUV, devoted to the history and present of the UFAS Library, was selected through the use of methods of search, analysis and synthesis, bibliographic and documentary, which made it possible to determine the relevance of the content of the selected literature to the chosen topic. **The scientific novelty** lies in the coverage of the history and role of the UFAS Library as a separate structural unit and promulgation of literature from the fond of the Department of Foreign Ukrainika of Institute of Book Studies of the

V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine, which reveals the process of formation and development of the UFAS Library, that provided the activities of important scientific institution of the diaspora for 75 years. **Conclusions.** UFAS Library, as a basis for scientific research and the important center of historical and cultural heritage of Ukrainians in the free world, was founded simultaneously with the Academy and was formed to meet the scientific needs of scientists of the institution and provided for the future return of the collected publications to Ukraine when independence is gained. The Library played an important role in the development of Ukrainian science, over time, it has become a kind of scientific and information center, accessible not only for Ukrainians, but also for foreign researchers who specialized in Ukrainian studies. Nowadays, the topic of the UFAS Library is still insufficiently covered and little known to a wide range of researchers. In the future, UFAS in the United States plans to implement the concept of democratization of foreign documentation (archival and library) which aims to create an all-Ukrainian electronic archival and library Internet portals, freely available to users, that will accelerate the integration of diaspora achievements into mainland science.

Key words: Department of Foreign Ukrainika of Institute of Book Studies of the V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine; the Ukrainian Free Academy of Sciences; the Library of the Ukrainian Free Academy of Sciences; emigration.

*Стаття підготовлена 6 квітня 2021 року;
подана до друку 12 травня 2021 року.*